

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОМАЛПОНКУ У СТАНОВЛЕННІ СВІДОМОГО ЧИТАЧА МЕДІАТЕКСТУ

Гурлева Т. С.

ВСТУП

В умовах військової агресії інформаційні баталії занурюють громадян у вир суперечливих новин і розбіжних суджень, породжують відчуття заплутаності, невизначеності, тривоги у читачів різноманітних ЗМІ. Засоби масової інформації можуть справляти суттєвий вплив на процес становлення особистості або на руйнування її цілісності та гармонійності, сприяти психологічному благополуччю, чи, навпаки, створювати почуття небезпеки, поглиблюючи стани депресії, безнадії, недовіри людини до світу і самої себе. Стрес, викликаний негативною, травмованою інформацією або її відсутністю має своє відображення у когнітивній, емоційній, соціально-психологічній, фізичній, поведінковій сферах.

Учені зазначають, що інформаційна війна у ЗМІ і у просторі соціальних мереж Інтернету призводить до зміни свідомості та поведінки численних мас населення¹. В ситуації інформаційної нестабільності, постійних медіаатак, переважання інформацією гостро постала потреба у соціально-психологічній допомозі громадянам, необхідності створення таких технік і технологій, якими було б передбачено самовідновлення, самодопомога, саморозвиток, звернення до свідомості людини, активізація її суб'єктної активності^{2 3 4}.

Питання деструктивного впливу на особистість через масмедіа, характеристик читача, професійних якостей і особливостей фахової підтримки психолога/психотерапевта у безпосередньому і

---

¹ Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / за ред. С. І. Пирожкова та ін. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с. (с.30) URL:https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf

² Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / за ред. С. І. Пирожкова та ін. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с. URL:https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf

³ Лисичкіна І. О. Мас-медійні особливості побудови ефективного нарративу як інструмента стратегічних комунікацій. Психолінгвістика. Випуск 26 (2). 2019. С..224–242. DOI: <http://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-18>.

⁴ Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів. : Матеріали методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року: зб. матеріалів / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка. 2021 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726024>

опосередкованому спілкуванні з людиною активно розробляються багатьма дослідниками (Г.О. Балл, Л.А. Найдьонова, В.М. Папуча, Н.І. Пов'якель, В.О. Татенко, С.Ю. Рудницька, М.Л. Смульсон, Н.В. Чепелева, Н.Ф. Шевченко та ін.). Вченими з'ясовано, що маніпулятивний текст не сприяє розвитку особистості, вибудові та гармонізації гуманних стосунків з іншими людьми, а, навпаки, породжує сумніви і недовіру, схиляє до втрати самостійності і особистісної відповідальності за свої думки і наміри, власний вибір і поведінку, робить людину психологічно слабкою в умовах інформаційної агресії. Інформація як така важлива і доцільна, тільки від діалогічного чи маніпулятивного стилю викладу залежатиме, чи буде вона сприйматися як матеріал для роздумів, чи як пряма вказівка.

У часи інформаційного протистояння, брехні і дезінформації сучасному громадянину вкрай важливо формувати власну культуру як читача, захищати свою психіку від небезпечних, руйнівних і дезорганізуючих впливів. В цих обставинах значну роль відіграє психолог, який може допомогти читачеві бути критичним, відповідальним, свідомим споживачем ЗМІ. Психологічна допомога може включати різноманітні методи впливу, у тому числі проєктивні технології.

1. Особистість сучасного читача медіатекстів – як стратегічна мішень медіаагресора. Якісті суб'єкта – в об'єктиві уваги психолога

У нинішніх обставинах життя і виживання особлива увага зосереджується на читачеві – користувачеві різноманітних масмедіа, який взаємодіє з текстом, що виступає «продуктом активності особистості»⁵. Сучасний читач – це окрема людина або група осіб, цілий народ України, який перебуває у стані війни з зовнішнім агресором, у надзвичайно складних політичних, економічних, соціальних умовах⁶. На сьогодні одним із найбільш затребуваних і популярних інформаційних джерел отримання інформації, а також і психологічної допомоги, є Інтернет (ютуб, Фейсбук, Телеграм, Вайбер та ін.), менше – текстові ЗМІ (періодична преса, наукова, зокрема психологічна, література). Ці канали інформації досить потужно можуть впливати на свідомість українця, формувати його погляди, переконання, поведінку. В часи

---

⁵ Чепелева Н.В. Текст і читач: посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 124 с.

⁶ Гурлева Т.С. Технологія психологічної допомоги громадянам у подоланні проявів ПТСР через текст у друкованих ЗМІ та Інтернет-ресурсах: Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія, Київ. 2020. С 159-177: URL: https://lib.iitta.gov.ua/723626/1/Hurlieva_2020_Tekhnologhija_psykhologhichnoji_dopomogy_ghromadjanam_u_podolanni_p_royaviv_PTSR_cherez_tekst_NEW.pdf

війни громадянин очікує важливих повідомлень, націлений на активний пошук роз'яснень і корисних рекомендацій, з властивою йому творчою енергією занурюється у лави найрізноманітнішої інформації – від позитивної, оптимістичної, життєствердної – до негативної, песимістичної, руйнівної, яку цілеспрямовано організовує маніпулятор. Читач має бути підготовлений, аби не стати жертвою медіаагресора.

У вирішенні питання протидії інформаційному насиллю, у подоланні негативної симптоматики, у конструктивному особистісному розвитку людини ми орієнтуємось на вектор розвитку сучасної науки, яка спрямована на зміцнення суб'єктної позиції громадянина-читача. Адже суб'єктне ставлення до інформації (а також її розповсюджувачів, аналітиків), розвиток критичності до медіатекстів (і їх авторів) сприяє свідомій протидії дезінформації, її маніпулятивному, агресивному, руйнівному впливу.

Ефективне спілкування людини у медіапросторі неможливе без саморефлексії, орієнтації на власні погляди, цінності, розуміння життя і своєї ролі у ньому, без довіри до себе як особистості, суб'єкта, зазначається в працях Н.М. Громової⁷, Т.С. Гурлевої⁸ і Н.Ю. Журавльової⁹, Г.В. Дьяконова¹⁰, Н.О. Єрмакової¹¹, Н.В. Савелюк¹². Вважається, що людина, яка довіряє собі, ставиться до себе, до своєї суб'єктності як до цінності, вміє враховувати минулий досвід і співвідносити його з планами на майбутнє, вибудовуючи конструктивну стратегію відносин

---

⁷ Громова Н.М. Психологія діалогічної взаємодії автора газетного тексту і читача. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред.: С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 13. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011 48–58.

⁸ Гурлева Т.С. Довіра до себе як читача у контексті протидії негативним медіавпливам. Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів: Матеріали методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року // За ред. С.Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка. 2021. С. 248-256. URL: https://lib.iitta.gov.ua/7263331/Gurlieva_2021_TRUST_IN_YOURSELF_AS_A_READER.pdf

⁹ Гурлева Т.С., Журавльова Н.Ю. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять. Вчені записки ТНУ. Серія: Психологія. Том 33 (72). 2022. № 4. 76-82. URL: http://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2022/14.pdf

¹⁰ Дьяконов Г. В. Гуманістична психотерапія К. Роджерса і психологія діалогу. Психологія і особистість. 2012 № 1. 127-136. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Psios_2012_1_12.pdf

¹¹ Єрмакова Н. О. Довіра до себе як особистісна детермінанта професійного зростання студентів юнацького віку. Вісник післядипломної освіти. Вип. 6. 2012. С. 241-249. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Vpo_2012_6_30.pdf

¹² Савелюк Н. М. Довіра та самодовіра у системі вищої освіти. Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : збірник наукових матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 червня 2021 р.). Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2021. С. 183-188.

зі світом¹³. У низці досліджень, зокрема таких вчених, як Н.М. Кравець¹⁴ і К. Jones¹⁵, довіра виступає певним маркером ставлення громадян також до засобів масової інформації.

Звертання значної частини населення до електронних джерел, широке використання текстової продукції відкриває перспективу правдивого інформування населення, втім зростаючий рівень довіри до ЗМІ лише підсилює ймовірність існування і множення тонких маніпулятивних технологій. Як зазначає В.О. Татенко¹⁶, чим вищий рівень довіри до джерела впливу, тим легше й ефективніше діє навіювання.

Довіра до себе як читача вимагає від сучасного українця активної життєвої позиції, розширення і поглиблення знань і навичок з інформаційної гігієни, розуміння особливостей маніпулятивного впливу через текст і володіння навичками протидіяти йому, підвищувати рівень самовиховання і самовдосконалення себе як читача. Довіра до себе у цілому, за нашими даними¹⁷, має достовірні позитивні кореляційні зв'язки з інтернальним локусом контролю і автономністю особистості, довірою до себе як читача і довірою до діалогічного тексту. Крім того, встановлена негативна кореляція між довірою до себе і довірою до маніпулятивного тексту. Особистість, яка довіряє собі, позитивно ставиться до текстів діалогічного спрямування, навпроти, до маніпулятивних медіаповідомлень ставиться критично і негативно. На нашу думку, неприйняття громадянином маніпуляцій, критичне ставлення до медіапродукту пов'язане з почуттям довіри до себе, яка є умовою свідомого ставлення до інформації зі ЗМІ, її споживання як суб'єктом, а не об'єктом впливу. Але на сьогодні є проблемою те, що не кожен у змозі розпізнати тонку, майже непомітну і невідчутну маніпуляцію, протистояти агресивному тиску, що відображається на рівні довіри до різних ЗМІ, підвищує спроможності агресора активно впливати на свідомість і поведінку нашого співвітчизника. Людина не завжди довіряє собі як читачеві, бо розуміє, що вона може не все

---

¹³ Василець Н. М. Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ. 2016. 523 с.

¹⁴ Кравець Н. М. Довіра до себе – суб'єктивний феномен особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 26. 2011. С. 201-208.

¹⁵ Jones K. The Politics of Intellectual Self-trust. *Social Epistemology*, 26 (2). 2012. P. 237-251.

¹⁶ Татенко В. О. Психологія впливу на життєвий світ людини. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи / М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, П. П. Горностаї, О. М. Кочубейник, Б. П. Лазоренко*. Київ : Талком. 2020. С. 233-248.

¹⁷ Гурлева Т.С. Технологія психологічної допомоги громадянам у подоланні проявів ПТСР через текст у друкованих ЗМІ та Інтернет-ресурсах: *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу*: монографія, Київ. 2020. С. 159-177: URL: https://lib.iitta.gov.ua/723626/1/Hurleva_2020_Tekhnologhija_psykhologhichnoji_dopomoghy_ghromadjanam_u_podolanni_projaviv_PTSR_cherez_tekst_NEW.pdf

розуміти, помилятися в оцінці інформації, піддатися майстерськи побудованій маніпуляції. Прийняття діалогічного тексту говорить про те, що читач схиляється до діалогу, прагне і вміє дотримуватись його у прямому і непрямому спілкуванні. Тоді можна говорити про діалогічність як феномен, якість (особистості, тексту, взаємодії, процесу). Все це загострює важливість вивчення питання здатностей і можливостей українця орієнтуватися у медіапросторі, розрізнати різні способи впливу, розвивати і захищати свою суб'єктність від ворога, який використовує медійний ресурс у своїх дестабілізуючих і руйнівних цілях.

Довіра до себе як читача¹⁸ розуміється нами як активна і конструктивна взаємодія з текстом (з автором тексту), яка передбачає наступне: відповідальність за споживання інформації, за прийняття рішення щодо доцільності чи небажаності її поширення серед інших людей; здатність формувати і захищати власну думку, свою позицію, не піддаватися нав'язанню і підштовхуванню до намірів і способів поведінки, які пропонує медіа-автор; довіра до себе-читача виражається у критичному оцінюванні текстового матеріалу, його частин (адже, одні з них можуть бути правдиві, інші – обманливі), здатності не затискатися в рамках того, що оповідується в тексті, а виходити за його межі, звертатися до власного досвіду, розуму, совісті, відповідальності, перевіряти інформацію в інших джерелах.

Довіра до себе як до читача виявляється в спрямованості і здатності до діалогу – із автором медіаматеріалу, із самим собою, у повазі до себе, а також до іншого. При зіткненні з маніпулятивними прийомами читач, який довіряє собі, зуміє відреагувати на це розсудливо, зі збереженням власної позиції щодо теми статті, ствердженням власної принципової позиції, особистої відповідальності і незалежності від шкідливих впливів. Довіра до себе як читача пов'язана з вимогливістю до себе, до власного розвитку, з потребою у підвищенні своєї комунікативної, діалогічної, читацької компетентності.

Читач має бути стійким до підступів маніпуляторів, агресивного впливу на власну особистість, на думки, почуття, наміри і поведінку. В такому випадку ми маємо говорити про суб'єктність особистості, про ті якості, які разом формують здатність відфільтрувати інформацію, критично ставитись до неї, активно протидіяти деструктивним впливам медіапростору, прагнути бути критичним, плекати мотивацію «бути суб'єктом читання», «свідомим читачем». Серед суб'єктних якостей ми виділяємо також інтернальний локус контролю, незалежність від зовнішніх думок і настановлень, вміння визначати і захищати власні кордони, розвинені навички власної психоемоційної регуляції,

---

¹⁸ Гурлева Т. Я – свідомий читач: як забезпечити себе від маніпулятивного впливу через медіатекст. Порадник для читача. Київ: Вид-во «Каравела». 2023. 88 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/735186/1/HURLIEVA_2023_poradnik.pdf

комунікативну компетентність, мотивацію до особистісного розвитку¹⁹. Тому психологічна допомога читачам у розвитку здатності протистояти маніпулятивному медіавпливу базується на принципі «суб'єкт-суб'єктної», діалогічної взаємодії між тими, хто вступає в комунікацію як на пряму, так і через текст.

Формування мотивації до розвитку у себе критичності, критичного мислення, реалістичного погляду на життя є відповідальністю людини перед собою за власне становлення, якість власного буття, а також є важливою складовою діяльності психолога щодо спрямування уваги читача до питань саморозвитку (зокрема, розвитку вмінь аналізувати зовнішні обставини і внутрішні процеси, оперувати інформацією). Становлення і розвиток критичного мислення є особистісним ресурсом людини, спроможним допомогти їй утриматися у стані рівноваги, довіри до себе, впевненості у власних силах оцінити й зрозуміти довколишні події, гідно відповісти на виклики життя.

Формування мотивації до розвитку критичного мислення українця має виходити з наступних позицій:

- розуміння актуальної соціально-політичної ситуації життя і свого місця у ньому, зовнішніх умов власного особистісного розвитку (війна, дистанційне навчання, можливості і стан сім'ї, доступ до джерел інформації тощо);

- розуміння і знання себе, внутрішніх потреб, цінностей, смислів, прагнень та цілей; розуміння власного психоемоційного стану;

- важливо помічати і опрацьовувати власні судження, оцінки, інтерпретації, почуття і емоції та виходити на конструктивне сприйняття реальності, ефективну взаємодію з інфопростором (обговорювати думки з іншими людьми, чи звертатися по допомогу психолога у складних випадках);

- усвідомлення необхідності орієнтуватися в ситуації інформаційної невизначеності, суперечливості, що може впливати на установки і переконання, особистий вибір як життєвої стратегії, так і конкретних дій у тій чи іншій життєвій ситуації;

- уміння і розвиток навичок комунікувати з іншими людьми у процесі безпосереднього контакту і онлайн, а також за допомогою тексту.

Свідомий читач розуміє, що будь-який текстовий продукт вибудовується у той спосіб, що відповідає меті автора тексту, його мотиваційній спрямованості, залежить від того, чого він (автор) прагне досягти за допомогою свого матеріалу. Тобто, текст може мати характер

---

¹⁹ Гурлева Т.С., Журавльова Н.Ю. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять. *Вчені записки ТНУ*. Серія: Психологія. Том 33 (72). № 4. 2022. С. 76-82. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/14>

діалогу з читачем (діалогічний текст), маніпуляції (маніпулятивний текст), надання певних даних чи фактів (інформаційний текст). Крім цих видів текстового спілкування можна виділити ще «змішаний» текст (наприклад, діалогічний текст може мати конкретну інформацію і водночас деякі маніпулятивні моменти). Зазначені види текстів в тій чи іншій мірі відповідають вектору спрямування автора повідомлення – чи на діалог, на розвиток особистості, її життєвої позиції, становлення життєвих смислів і переконань, на «пошук істини», чи на маніпуляцію, руйнацію основ суб'єктності. У процесі психологічної допомоги ми зосередились на двох видах тексту – діалогічному і маніпулятивному як на таких, які характеризують два полярних наміри автора повідомлення, які мають більш чіткі критерії оцінки впливу на особистість, серед них: повага чи неповага до читача, намагання взяти під контроль свідомість читача чи надання йому можливості самостійно розмірковувати щодо тих чи інших проблем.

2. Проективна методика вивчення ставлення сучасного читача до діалогічного і маніпулятивного медіатекстів.

Результати опитування студентів I-II курсів

Сучасному громадянину вкрай важливо формувати себе як активного, критичного, читача, захищати свою психіку від руйнівних і дезорганізуючих впливів. У цьому значну роль відіграє психолог, який може допомогти людині бути свідомим споживачем ЗМІ. Психологічна допомога може включати різноманітні методи впливу, у тому числі проєктивні технології.

Мета статті – дослідити ставлення сучасного громадянина-читача до діалогічного і маніпулятивного медіатексту засобами оригінальної малюнової методики; представити окремі грані аналізу малюнків та їх інтерпретації опитаними; окреслити аспекти психологічної допомоги.

Наукове обґрунтування проєктивної методики.

Проєктивні малюнокові методики вже зарекомендували себе як діагностичні та корекційні: вони допомагають психологу під час встановлення контакту з клієнтом, у вивченні почуттів, емоцій, станів, а також причин несприйняття того чи іншого явища чи події, поведінкових реакції на них респондента. Проєктивні методики в діагностико-корекційному процесі представлені в працях таких дослідників, як В. М. Блейхер, Л.Ф. Бурлачук, С.І. Яковенко, Т.С. Яценко, Р. Бернс і С. Кауфман, А. Ф. Корнер та багатьох інших.

Основу проєктивно-тестових методик складає вербальний і невербальний стимульний матеріал. Відповіді на стимули проєктивних методик розуміються як підсумок складної пізнавальної діяльності, в якій поєднані когнітивні та афективні особливості досліджуваного. Малюнокові методики є досить інформативні, так як дозволяють виявляти психологічні особливості людини, і завдання психолога

полягає в тому, щоб за допомогою проєктивних методик проникнути у внутрішній світ особистості для його вивчення²⁰.

В основу малюнкової методики покладена ідея рефлексії особистості, ставлення до явища чи події через власні переживання, систему цінностей, ставлень, мотивів, оцінок, пережитий досвід тощо (В.О. Лефевр, М.Л. Смульсон та ін.). Малюнок є формою прямого вираження ставлення до зображеного об'єкта²¹. Крім того, проєктивні методики здатні сприяти у вирішенні проблеми травмивних переживань шляхом зняття напруження та об'єктивування несвідомих тенденцій психіки²². Під час інтерпретації малюнку пріоритетності набувають лінія, форма, колір, особливості оформлення композиції, перспективи, а також пропорції, штрихи, освітлення – праці Л. Терлецької²³, С.Г. Харенка²⁴, Т.С. Яценко²⁵.

Серед основних категорій малюнка виділяють: колір – відображає емоційну складову ставлення; композиція – віддзеркалює структуру ставлень (сформованість, сталість, конфліктність чи гармонійність); форма – відбиває когнітивну складову ставлення, передає властивості самого об'єкта; лінії, розмір – відображають мотиваційні характеристики особистості (наприклад, інтерес до об'єкта); предметність, наявність чи відсутність предметних образів – свідчать про значущість об'єкта для респондента, а також про його місце в смислових структурах особистості²⁶. За допомогою проєктивної методики можна допомогти людині «відрефлексувати всю можливу палітру» взаємозв'язків своїх потреб, оцінок, ставлень, суджень тощо з об'єктами та явищами світу, спонукати до рефлексії своїх ресурсів, моделей діяльності, способів дій, стратегій вирішення завдань і т.ін., спрямувати на рефлексивне бачення ситуації і себе-в-ситуації. На думку

---

²⁰ Гриньова Н. В. Підготовка психолога – практика до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі (психодинамічний підхід) : навч. посібн. Умань: Візаві. 2014. 174 с. URL: http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2428/1/proektuwni_metoduku.pdf

²¹ Скар О. М. Потенціал проєктивних методик у формуванні політичної картини світу молоді : посібник. Київ: Міленіум. 2017. 96 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709861/1/skнарPosib2017maket%2B.pdf>

²² Сіпко Л. О. Особливості використання методів психокорекції у роботі з психічною травмою. *Проблеми сучасної психології*(30), 2015. С. 588-599.

²³ Терлецька Л. Психокорекція засобами малюнку. Київ: Главник. 2007. 144 с.

²⁴ Харенко С. Г. Роль архетипу в об'єктивуванні несвідомого змісту психіки підлітків у процесі аналізу психомалюнків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*(40), 2013. С. 225-230.

²⁵ Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : навч.посібник. Київ: Вища школа. 2004. 697 с.

²⁶ Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 85-103. URL: <http://dspace.wnu.edu.ua/bitstream/316497/12722/3/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%BB%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9B..pdf>

Л.Ф. Бурлачука, проєктивні методики доречно розглядати як «такі прийоми опосередкованого вивчення особистості, які ґрунтуються на побудові специфічної пластичної стимульної ситуації, що створює, головню через активність сприйняття, умови, найсприятливіші для прояву тенденцій, установок, емоційних станів та інших особливостей особистості»²⁷.

Стосовно нашого дослідження, психолог може допомогти людині відрефлексувати «всю можливу палітру» або увесь спектр свого ставлення до медіатекстів, спрямувати читача на рефлексивне бачення ситуації ознайомлення з текстом і себе як читача у цій ситуації. І така рефлексія стає вірогідною у процесі малювання та інтерпретації людиною зображених нею текстів. Необхідним є уведення в аналіз вербального подання автором власного бачення теми, що сприяє психокорекційній роботі – тим самим забезпечується можливість глибинної інтерпретації малюнків, яка виходить з розуміння їх автором, і в той же час перебуває поза його (автора) суб'єктивними поглядами²⁸.

В попередніх публікаціях нами²⁹ надавався опис і розгорнутий аналіз результатів запропонованої методики, а саме особливостей зображення діалогічного і маніпулятивного текстів, пояснення респондентами особливостей зазначених видів тексту, їх відчуття, переживання, своє ставлення до діалогічних і маніпулятивних медіаповідомлень. У даному розділі ми пропонуємо малюнки і пояснення до них юнаків і дівчат 18-19 років – студентів одного з ВИШів м.Києва. Усього у дослідженні брало участь 30 осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Після короткого вступу щодо важливості протистояти деструктивному, маніпулятивному впливу медіапростору, правильно взаємодіяти з текстами і їх авторами, які ведуть з читачем діалог чи маніпулюють його думкою, респонденту пропонується: дати відповіді на запитання: «Чи відчуваєте Ви, що текст, який Ви читаете, справляє діалогічний або маніпулятивний вплив? Так. Ні. Не завжди»; б) намалювати діалогічний і маніпулятивний текст; в) відповісти на низку наступних запитань:

- Що, по-Вашому, означає діалогічний текст? Його ознаки.*
- Що Ви отримуєте через діалогічний текст? Виберіть чи назвіть потрібне: знання; очікувану інформацію; конкретні вказівки; інше.*

---

²⁸ Яценко Т. С., Теслюк П. В. Особливості застосування малюнкових методик у роботі групи АСПН та у практиці онтопсихологічного дослідження: контури порівняльного аналізу. *Психологія і суспільство*. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис., № 4, 2005. С. 131–135 (с. 133)

²⁹ Гурлева Т.С. Малюнок методика вивчення ставлення читача до медіатекстів: обриси і перспективи вдосконалення. *Психологічний часопис*, Том 6, № 9, 2020. С. 118-131. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1067/660>

– *Що Ви відчуваєте, коли читаєте діалогічний текст? Які переживання він викликає?*

– *На які дії Вас спонукає діалогічний текст? (що хочеться зробити, як діяти?)*

– *Що означає колір чи кольори, яким (якими) зображено діалогічний текст?*

– *Що, по-Вашому, означає маніпулятивний текст? Назвіть його ознаки.*

– *Що отримуєте через маніпулятивний текст? Виберіть чи назвіть потрібне: знання; очікувану інформацію; конкретні вказівки; інше.*

– *Що Ви відчуваєте, коли читаєте маніпулятивний текст? Які переживання він викликає?*

– *На які дії Вас спонукає маніпулятивний текст? (що хочеться зробити, як діяти?)*

– *Що означає колір чи кольори, яким (якими) зображено маніпулятивний текст?*

Доводиться до відома досліджуваного, що його художні здібності та техніка виконання малюнка не оцінюватиметься.

За отриманими даними, більшість опитаних юнаків і дівчат «не завжди» «відчувають» діалогічний чи маніпулятивний вплив тексту (відповідь «Так» дали 33 %, «Не завжди» – 60 %, «Ні» – 7 %). Доречно порівняти ці дані з відповідями більш старших респондентів (відповідь «Так» дали 46 %, «Не завжди» – 54 %, «Ні» – 0 %). Тому психологічна робота з молоддю у напрямку протидії маніпулятивним медіавпливам є актуальною і своєчасною, бо юнаки менш підготовлені до інформаційних атак. Загалом досліджувані добре розуміли, про що йдеться у завданні і могли свідомо намалювати і пояснити діалогічні і маніпулятивні тексти, з якими вони стикаються в медіапросторі.

У дослідженні для малювання застосовувався наступний стимульний матеріал: кольорові олівці або фломастери, два аркуша паперу А-4. Малюноква методика з уточнюючими запитаннями розрахована на 30-40 хвилин.

Метою застосування тематичного малюнка було: 1) отримати розуміння певних видів медіатекстів, а саме – діалогічного і маніпулятивного тексту; дослідити особливості ставлення до кожного з текстів; 2) виявити почуття, переживання щодо діалогічного і маніпулятивного тексту; 3) дослідити конкретні наміри чи дії після взаємодії з текстом. По суті, розглянути ставлення до текстів за когнітивним, емоційно-почуттєвим і поведінковим компонентами.

Серед опорних елементів інтерпретації малюнків були задіяні наступні: зміст, форма, колір. Особливості малюнків або їх частин тлумачилось досліджуваними наступним чином.

За змістом. Діалогічність визначалась читачами через такі показники: текст цікавий, зрозумілий, логічний, текст «не набридає», залишає простір для власних умовиводів, свободу у думках, не порушує власних кордонів, автор спілкується на рівних. Діалогічний текст доносить правду, допомагає, заспокоює. Маніпулятивність тексту розкривається як: «тиск на свідомість», «рамки, які встановлює маніпулятор», включення певних слів і висловів (на кшталт «треба», «повинні»), намагання отримати «владу над читачем». Маніпулятивний текст характеризується як такий, що «заплутує», не дає змогу зосередитися, розібратися у своїх думках. Єдина користь від такого тексту – він «вчить фільтрувати чужу» і «відстоювати свою власну думку».

За формою діалогічні тексти представляють собою рівних за позицією партнерів по спілкуванню, упорядковані кольорові рядки або сходинки вверх, сонячний простір, небо, що асоціюється з простором думки, відчуттям того, що ти «сам вирішуєш, як думати і діяти». Діалогічний текст – це «чистота – вода, зелень, повітря, посмішка, яка викликана прочитаним». Маніпулятивний текст зображується ґратами, ковпаком, безладдям, гнівною гримасою – як небажання взаємодіяти з таким текстом (його автором). Тобто, за формою тексти є ті, що урівноважують, розслабляють, заспокоюють, і ті, що дратують і нервують.

За кольором. Зображення маніпулятивного тексту здебільшого у темному (чорному, коричневому тощо) кольорі, що трактується опитуваними як важкість розуміння, небажання прислухатися до думок і читати такий текст. Переважання в малюнку темних кольорів пояснюється опитаними як відторгнення інформації, почуття приниження і тиску. Зображення ж у світлих кольорах (жовтий, голубий тощо), виявляє діалогічне спілкування між автором і читачем, трактується як бажання читати текст, прислухатися до думки автора, коли текст є зрозумілим, наснажує, а автор поважає читача. Переважання у малюнку світлих кольорів читачі пояснюють своє спокійне і доброзичливе ставлення до тексту, позитивне його сприйняття. Втім, розрізнення текстів за темними і світлими кольорами не є однозначним: частка опитаних зображує маніпулятивний текст як яскравий – бо він є наполягаючий, набридливий або відволікаючий, а діалогічний як чорний – бо такий, що зосереджує, акцентує увагу. Це особливості індивідуального сприйняття, що є скоріш винятком, а ніж правилом в інтерпретації малюнків.

Розглянемо узагальнені тлумачення читачів призначення і ознак (корелятив) діалогічного і маніпулятивного текстів.

1. *Діалогічний текст* – це такий текст, який передбачає діалог автора з читачем, означає спілкування «на рівних», коли автор поважає, розуміє того, кому адресований текст, враховує його інтереси, потреби, сподівання отримати чесну і правдиву інформацію, він логічно вибудований, сприяє розмірковуванню над темою. *Маніпулятивний*

текст – той, через який маніпулюють, коли «на тебе дивляться зверху», «тиснуть», «викривляють» твою свідомість», «закручують мізки», вправно «змащують їх брехнею наче медом».

2. *Діалогічний текст* зумовлює позитивні емоції, «заспокоює», «втішає», розслабляє, допомагає впоратися зі своїми переживаннями, дає почуття задоволення від прочитаного. *Маніпулятивний текст* викликає гнів і обурення, відчуття, що «тебе не поважають і обдурюють».

3. *Діалогічний текст* надихає на пошук інформації в інших джерелах, спонукає до того, щоб скористатися порадами, які ненав'язливо були надані автором: «дає відчуття польоту», «налаштовує усміхнутися і зробити так, як пропонується», «таку статтю хочеться читати і порадити її друзям, а сайт, де вона знаходиться, копіюється і відправляється поштою». При зіткненні з *маніпулятивним текстом*: кортить «відкинути його геть», «закрити інтернет-сторінку», а «коли відчуваєш, що щось не те, хочеться перевірити інформацію, запитати себе, чи отримав я, що очікував». На фізіологічному рівні діалогічний текст, за поясненнями респондентів, викликає м'язове розслаблення, бажання «легко йти назустріч», прислухатися, викликає усмішку тощо. Маніпулятивний – супроводжується стисканням у грудях, ступором, відчуттям спазму, бажанням відсахнутися. Така несвідома реакція тіла може підказувати людині про негативний вплив і спрямувати її на роздумування над інформацією.

Зустрічаються дещо парадоксальні, неочікувані відповіді, які вимагають пояснень. Так, дехто з читачів сприймають діалогічний текст як «примушення» до діалогу, в такому разі «краще просто дати інформацію, дані, цифри, статистику». А маніпулятивний текст не завжди такий, що явно тисне, буває й такий, що «потихеньку підштовхує, іноді до нього хочеться прислухатись». Не завжди безсумнівні поради і вказівки сприймаються як маніпуляції, що стає можливим у разі некритичності читача до змісту повідомлення, а також вмілого використання авторами медіатекстів діалогічних прийомів спілкування через текст, не бажання читача удостоверитися у правдивості і справжності новин.

Результати тлумачень малюнків і відповідей респондентів на запитання виявили важливу особливість медіатексту – вплив на емоції, почуття, а також на певні дії чи поведінку читача. Маніпулятивний текст викликає вибух негативних емоцій, збурення, гнів, коли «хочеться рішуче відторгнути текст». Після ознайомлення з ним псується настрій: «не хочу про це читати, адже я довіряю собі, тексту з діалогом, коли я читаю, то завжди думаю». Діалогічний текст, навпаки, викликає довіру до змісту і автора, інформація видається читачеві корисною для використання, він емоційно-чуттєво позитивно сприймає матеріал. Тому, почуття й емоції в ході ознайомлення з текстом у будь-якому

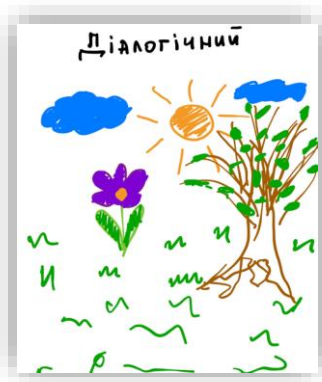
випадку мають бути врівноважені перевіркою інформації, переконаннями у її правдивості й об'єктивності – тільки тоді нові знання можуть бути прийнятими, аргументовано визнаними корисними і доречними для втілення у життя. Важливо співставляти отримувану інформацію з власними переконаннями, цінностями і життєвими смислами, критично й відповідально ставитись до самої інформації, її тлумачень автором повідомлення, особливостей звернення до думок, почуттів і намірів громадян, потреби і сподівання яких маніпулятор майстерно використовує у своїх текстах.

Прикметно, що взаємодія з медіатекстом сприймається читачем (так само як і дорослими респондентами, за нашими даними) як спілкування з автором тексту (зображення діалогічного тексту пояснюється як спілкування «однакових за розміром осіб», у той час як маніпулятивний текст пояснюється як такий, коли «той, хто більший за розміром намагається домінувати, давити»). Отже, той автор, хто веде діалог, на думку опитаних нами читачів, – «чесний, доносить правду, допомагає міркувати», а той, хто маніпулює, намагається «відвернути від справжнього», обманує і намагається нав'язати свої думки. Розглянемо деякі приклади малюнків і пояснень читачами діалогічного (на малюнку – ліворуч) і маніпулятивного (на малюнку – праворуч) текстів (Рис. 1–5).

Діалогічний текст – це двосторонній обмін інформацією, що має на увазі зв'язок між автором і читачем; отримую знання; погоджуюсь з вище сказаним, або ні. Якщо ні, то маю уточнити певні аспекти, щоб зрозуміти повністю те, що має на увазі опонент; спонукає прочитати більше матеріалу, якщо тема цікава; зелений – колір свіжості та життя. *Маніпулятивний текст* – текст, який має за мету вивести на конкретні дії чи сформувати потрібні думки; отримую конкретні вказівки; викликає негатив; спонукає перестати його читати; червоний колір – загроза.

**Рис. 1. Малюнок діалогічного і маніпулятивного тексту
(Юля, 19 років, студентка)**

Діалогічний текст – це спокій; отримую знання і конкретні вказівки; переживаю спокій і інтерес; хочеться мислити; світлі кольори – спокій і простір. *Маніпулятивний текст* – той текст, коли відчуваю тиск; отримую конкретні вказівки; викликає неприємні емоції; не хочеться нічого робити; чорний колір означає мій смуток.

Рис. 2. Малюнок діалогічного і маніпулятивного тексту (Богдана, 18 років)

Діалогічний текст – сполучення реплік, які належать різним особам (наприклад, інтерв'ю або публічні виступи, конференції (у друкованому форматі); отримую знання, очікувану інформацію, конкретні вказівки; коли мені подобається – мене наповнюють теплі почуття; спонукає до роздумів, міркування, дій; зелений колір – позитив. *Маніпулятивний текст* – маніпуляція масовою свідомістю, призив до певної дії, потреба просунути власні цілі, особиста вигода; дає знання; відчуваю, що автор тексту прагне нав'язати власну думку, переважати над читачем. Особисто я завжди намагаюсь фільтрувати всю інформацію, але є люди які занадто сильно підвладні до маніпулятивного впливу. Я сміливо можу сказати, що бували випадки, коли маніпулятивний текст підштовхував людей на прояви агресії, шахрайство, насилля та навіть вбивство. Тому, якщо маю таку можливість, то завжди прошу близьких людей керуватися лише власним розумом та почуттями. Звісно, завжди потрібно бути в курсі всіх подій, але ніколи не потрібно на 100% довіряти отриманій інформації, навіть якщо це перевірені джерела; червоний колір – негатив.

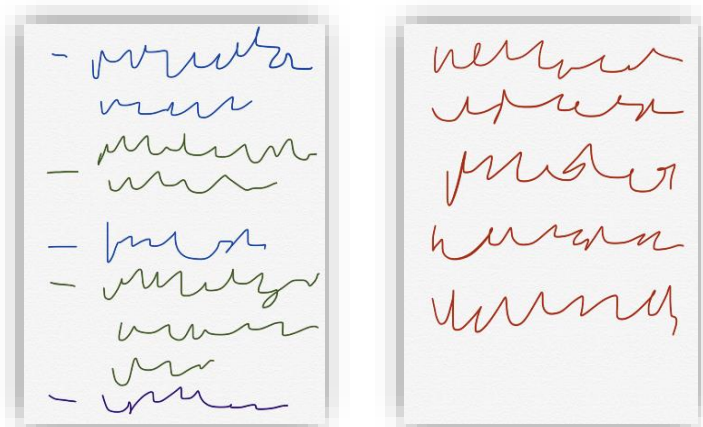
Рис. 3. Малюнок діалогічного і маніпулятивного тексту (Юля, 18 років)

Діалогічний текст – це текст, який є цікавим для читача, зрозумілим, не має тиску, автор дає читачу зробити свої висновки щодо прочитаного; отримую через діалогічний текст знання і очікувану інформацію, викликає інтерес до тексту, бажання читати, вислухати думку, вкладену у текст; хочеться читати подібні тексти, авторів; темні кольори свідчать про незацікавленість, деяку байдужість, а світлі навпаки – інтерес та жагу до прочитання, позитивне ставлення до тексту. *Маніпулятивний текст* – який тисне і створює рамки; дає конкретні вказівки; відчуваються тиск та приниження; хочеться забути цей текст; темні кольори свідчать про відторгнення інформації, деяку заплутаність.

**Рис. 4. Малюнок діалогічного і маніпулятивного тексту
(Світлана, 18 років)**

Зображення текстів має певні особливості, що вказує на специфічний підхід читача до ставлення до них, до їх оцінки. Виділено такі групи зображень: а) як текст (чи рядки) і особливості його передачі (Рис. 5) (малюнки, що відтворюють рядки – рівні, зрозумілі, чи, навпаки – криві, ламані, лінії перекручені), що визначає розуміння чи нерозуміння текстів; б) як образи живої і неживої природи (Рис. 2), що пов'язано з переживанням тексту, його емоційного впливу на читача (непосильний тягар, грати, що тиснуть, закручений клубок ниток, або ж квіточки з метеликами, сонячні промені); в) як спосіб взаємодії – спілкування двох людей чи будь-яких істот (Рис. 3), одні з них зберігають дистанцію і виглядають рівними, другі – вказують на нерівність – один вище або масивніший за іншого, адже давить на партнера, вживлює йому важкі думки.

Діалогічний текст – це розмова між двома учасниками; отримую від нього очікувану інформацію; Якщо діалог написаний гарно, цікаво, то звісно я переживаю за події і осіб, які в ньому приймають участь; хочеться слідувати порадам; зелений колір – надія, гармонія, спокій, синій – гармонія, довіра, спілкування. *Маніпулятивний текст* вимушує нас до дій; отримую від нього конкретні вказівки; це викликає в мене агресію, адже я не люблю, коли мені вказують, що робити; хочеться відмовитися від виконання дій, які вказані у тексті; червоний колір – підозри, заборони, пристрасть.

**Рис. 5. Малюнок діалогічного і маніпулятивного тексту
(Орина, 18 років)**

Виявлена також така особливість малюнків: одні читачі зображують і діалогічний, і маніпулятивний тексти в якийсь один із описаних способів (чи текст, чи елементи природи, чи спосіб спілкування) (Рис. 3, 5). Це може свідчити про однорідність сприймання тексту і ставлення до нього у площині певних образів – чи рядків, чи предметів навколишнього світу, чи істот, які спілкуються між собою. Рідше – один текст зображено одним чином, другий – будь-яким іншим (Рис. 2). Такі зображення вказують на те, що саме для читача є пріоритетним у сприйнятті тексту і також доводять доцільність виділених нами структурних складових ставлення до нього (когнітивна, емоційна, поведінкова складова).

За емоційним ставленням діалогічні тексти зображені істотами або образами живої чи неживої природи, які випромінюють позитив, світ і добру енергію. Маніпулятивні тексти відображують агресію, негатив, страх, відчуття тягару, який виснажує). Якщо зображуються обличчя чи істоти – це означає персоналізований акт спілкування (безпосередній вплив на людину, її особистість). Предмети природи, пейзажі, квіти – свідчать про суто почуттєву сторону сприйняття тексту. Зображення

рядків письмового тексту – сприйняття його як такого, який передає інформацію певним чином (логічно, зрозуміло, або навпаки, викривлено, незрозуміло, нелогічно).

За розміщенням на аркуші паперу.

1. На вест аркуш. Таке розміщення спостерігається у більшості опитаних. Це може свідчити про важливість для людини виконати завдання – розрізнити діалогічний і маніпулятивний тексти, які мають силу впливу. Це може говорити про те, що людина впевнена у тому, що саме вона малює і як це можна пояснити.

2. В центрі аркуша. Зображення тексту в центрі може означати фокус уваги людини, яка прагне розібратися у тому, що означає діалог і маніпуляція в спілкуванні, на що саме слід зосередитись. Це момент пошуку і утвердження своїх почуттів і вражень, що впливає до складання досвіду розуміння того чи іншого тексту.

3. У верхньому правому куті. В цьому місці частіше малюють маніпулятивний текст, бо він «домінує, не дає втекти» і його хочеться «закинути подалі».

4. У нижньому лівому куті. Це поодинокі малюнки, які характеризують невпевненість читача в ефективності такої взаємодії («якось не трапляється так спілкуватися»), або, навпаки, свідчать про те, що таке спілкування є пріоритетним, але майже неможливим з-за зовнішніх обставин («люди не хочуть або не вміють вести діалог»), а також «коли я не вмію правильно вести діалог».

Переважна більшість малюнків розміщається або на весь аркуш, або в центрі аркуша, що говорить про вмотивованість опитуваних, бажання розібратися у власних відчуттях і розумінні особливостей текстів різної спрямованості. Поодинокі «зміщені» в кути або верх-вниз зображення можна тлумачити як невпевненість людей, страх виявити власну необізнаність, некомпетентність, що вже саме по собі говорить про необхідність такої рефлексивної роботи.

За натиском чи штрихуванням малюнка або його частин.

На діалогічних текстах натиск спостерігається на тих частинах малюнка, який «відповідає» за можливість вибору, власного рішення, його варіативності; за простір, в якому перебуває особа в діалозі; можливість особистісного творчого самовияву, отримати цікаву і цінну інформацію; довіра до джерела інформації; послідовність і логічність думок. Відчутне натискання олівцем спостерігається у тих місцях, де автор малюнка акцентує на особах («ті, хто веде діалог»).

На маніпулятивних текстах натиск, нерівні лінії і штрих спостерігається там, де йдеться: про тягар, який слід долати значними зусиллями без віри в добрий результат; про «мою» слабкість у вирішенні певних питань; незадоволення роз'ясненнями автора; питання, які залишаються і насторожують; роздратування «крученими» думками; тиск з боку маніпулятора; напруга від взаємодії. Під час малювання

маніпулятивного тексту помітно надавлювання на олівець, що свідчить про ставлення до такого тексту як такого, який нервує, тисне, викликає незадоволення, страх та інші негативні емоції. Є деяка кількість малюнків не виразних, ледь намальованих, що може свідчити про невпевненість у собі, у тому, чи правильно опитуваний представляє ці тексти, чи не буде засуджений психологом, а також про певну закритість особи.

Важливо підкреслити, що у ході пояснення своїх малюнків, досліджувані поступово «розкручували» свої описи, наповнюючи їх все більш суттєвими ознаками, що надалі використовувалось в індивідуальній і груповій роботі.

3. Можливості психомалюнка у становленні свідомого читача: аспекти психологічної допомоги

Спостереження за процесом малювання і навідні запитання допомагають психологу дати відповідь на те, чому читач певним чином зображає тексти, що заважає чи чого бракує для виконання цього завдання. *Зауважимо* для опитаних такої експеримент виявився неочікуваним, був сприйнятий як дещо грайливий, навіть «дитячий». Але, замислившись над завданням, людина починала «шукати в собі» відповіді і можливості їх передати у малюнках. Така рефлексивна робота чи не найперше примусила людину, яка погодилась на таке дослідження, замислитися над тим, як вона сприймає будь-які медіатексти, як ставиться до того чи іншого подання інформації, яке може бути у формі діалогу чи маніпуляції. Читачі, можливо вперше, реально відчули і усвідомили, які почуття викликає чи може викликати у них маніпулятивний текст, як впливає на почуття і думки, на які дії може спонукати, і на що він може бути здатен після взаємодії з діалогічним текстом. Причому, значення діалогічного і маніпулятивного текстів не розкривалось психологом заздалегідь – важливо було отримати «чисті» уявлення досліджуваних про ці тексти, їх вплив на себе, а потім вичленити і сформулювати їх суттєві властивості. При обговорення результатів психомалюнка його автор починає більш виразно схоплювати ознаки текстів, особливості їх дії на знання, почуття, мотиви, поведінку тощо. Особливо у груповій роботі обмін думками і враженнями урізноманітнює розуміння людьми різних медіатекстів, формує вміння розрізняти їх і певним чином відноситись до них і їх авторів (або джерел). Під час групової роботи, коли студенти діляться враженнями про свої малюнки і вислуховують думки інших, в них може формуватися й інше сприйняття текстів, що збагатить досвід «бачити» чи уявляти і відчувати текст якимось інакше, а значить знаходити нові грані сприйняття і розуміння.

Важливим є пропрацювання клієнтами власних суджень, настанов, мотивів, оцінок, інтерпретацій, переживань при зіткненні з

деструктивною медіаінформацією – в ході обговорення емоцій і почуттів, виконання тілесних вправ (коли тіло розпізнає негатив). У процесі психологічної роботи респондент оволодіває вміннями і навичками ведення діалогу з психологом і знайомиться з азами діалогічного спілкування з автором тексту через медіапродукт (обмін думками, повага до чужої точки зору, пошук спільного, потреба і можливість вислухати іншого і самому бути почутим, зреалізувати зворотний зв'язок, стати на місце іншої людини, зокрема маніпулятора і того, хто веде діалог.

Тому ця малюноква методика, як і інші проєктивні методи в психології, є не лише діагностичною, а й корекційною, психотерапевтичною, розвиваючою, освітньою. Звичайно, в процесі надання психологічної допомоги, як і будь-який проєктивний інструмент, вона має бути доповнена іншими методами (тестами, опитувальниками, бесідою тощо). У нашому дослідженні ця методика органічно вплетена у весь процес психологічної допомоги читачам.

Під час побудови технології психологічної допомоги у протидії деструктивному впливу інфопростору³⁰ ми спирались на праці вітчизняних дослідників Н.В. Чепелевої та ін.³¹, Л.М. Карамушки³², З.Г. Кісарчук та ін.^{33, 34}, С.Д. Максименка та ін.³⁵.

Технологія містить змістовні компоненти. Це оволодіння знаннями про безпеку та інфогігієну в сучасному інфопросторі, про ризики і шкоду

---

³⁰ Гурлева Т.С. Практичне застосування технології психологічної допомоги громадянам-читачам медіатекстів, спрямованої на розвиток у них довіри до себе в аспекті протидії деструктивному впливу інфопростору. *Застосування психотерапевтичних технологій у наданні допомоги постраждалим з проявами посттравматичного стресового розладу: практичний посібник* / Я. М. Омельченко, З.Г. Кісарчук, Т.С. Гурлева, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. Я.М. Омельченко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 188-225, 253-254.

³¹ Чепелева Н.В., Рудницька С.Ю., Смұльсон М.Л., Зазимко О.В., Лебединська І.В., Шилівська О.... Зарецька О.О. Дискурсивні технології самопроєктування особистості / за ред. Н.В. Чепелевої. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2019. 170 с.

³² Карамушка Л. М. Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу): Навч.посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 144 с.

³³ Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Онищенко Г. І., Лазос Г. П., Гребінь Л.О., Юрченко Т.П. ... Уркаєв В.С. Теорія і технології застосування сучасних підходів до психотерапії у вітчизняних соціокультурних умовах: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. К. Кіровоград: Імекс – ЛТД. 2014. 268 с.

³⁴ Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П., Гурлева Т.С., Плєскач Б.В., Гребінь Л.О. ...Уркаєв В.С. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2020. 179 с.

³⁵ Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія / за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2019. 540 с.

маніпулятивного впливу на особистість в період війни. Це роз'яснення і засвоєння специфіки маніпулятивних загроз і пасток в медіатексті, значення діалогу у звичайному спілкуванні та через текст. Психологічна допомога опирається на важливість розвитку і саморозвитку довіри до себе як суб'єктної якості у поєднанні з такими якостями суб'єкта, як інтернальність, автономність, діалогічність – взаємовплив цих якостей розглядається у конкретних ситуаціях. Особлива роль належить виконанню завдань по розпізнаванню текстів різної спрямованості та їх впливу на читача, а також обміну успішної або неуспішної роботи з медіаінформацією між учасниками дискурсу (особливо коли йдеться про групову роботу) з акцентом на виявлення маніпулятивної спрямованості тексту як шкідливої для психологічного здоров'я людини. Акцентується увага на розумінні значення мотивації розвитку себе як суб'єкта читання, формування критичності, відповідальності за гігієну споживання і розповсюдження інформації.

Ми зосередили увагу на ставленні читача до медіатексту, яке сформувалось на основі досвіду його «спілкування» з діалогічними і маніпулятивними текстами, їх осмисленням і оцінкою для себе як прийнятних чи неприйнятних. Можна констатувати, що пояснення респондентів чітко вказують на : 1 – розуміння ними того, що означає той чи інший оцінюваний текст; 2 – почуття, які він викликає; 3 – дії, на які спонукає текст. Малюнок методика дозволяє психологу встановити, на що орієнтований читач в момент ознайомлення з медіатекстами, і те, що саме можна йому запропонувати, на чому варто зосередитись. Наприклад, якщо людина цілком або здебільшого емоційно сприймає текст (Рис 2, 3), то варто звернути її увагу на розуміння змісту тексту, на аналіз намірів та поведінку після прочитаного, щоб більш об'єктивно оцінити своє ставлення до тексту і його можливий вплив на себе. Психологу важливо звертатися до свідомості читача, активізації його суб'єктної активності, особистої відповідальності за споживання текстової медіапродукції. Необхідно роз'яснювати юнакам і дівчатам особливості непрямого, опосередкованого спілкування з авторами текстів, можливих маніпулятивних загроз, щоб убезпечити особистість від непроханого, ворожого втручання у її свідомість.

ВИСНОВКИ

Малюнок методика «Діалогічний і маніпулятивний текст зі ЗМІ: моє ставлення» використовувалась нами при вивченні питання психологічної допомоги читачеві у протидії маніпулятивним медіавпливам, у подоланні травмівних станів в кризових умовах життя, становлення себе як свідомого читача. *Доведено* практичний аспект і значення проєктивної методики. Малюнок методика, як і інші проєктивні методи в психології, є не лише діагностичною, а й

корекційною, психотерапевтичною, розвиваючою і спрямовуючою. Малюнок методика допомагає клієнту, через рефлексію і аналіз, усвідомити своє ставлення до різних текстів, їх можливий вплив на себе, збагнути власні ресурси збереження особистої суб'єктності, інформаційної безпеки у спілкуванні з масмедіа. Становлення себе як свідомого читача стає пріоритетним для досліджуваного в епоху інформаційної війни. Керуючись особистими уподобаннями у виборі форми, розміщення, сюжету, кольору, автор малюнка проектує зміст психіки у певні образи, що набувають символічного значення через інтерпретацію психолога. За допомогою тематичного малюнка було: *отримано* розуміння діалогічного і маніпулятивного медіатекстів; *досліджено* особливості ставлення до кожного з таких текстів; виявлено почуття, переживання щодо того чи іншого тексту; досліджено конкретні наміри чи дії після взаємодії з тим або іншим текстом. Тобто, *розглянуто* ставлення респондентів до медіатекстів за когнітивним, емоційно-почуттєвим і поведінковим компонентами. *Представлено* аспекти аналізу малюнків, узагальнення результатів інтерпретації опитаними зображень маніпулятивного і діалогічного текстів. Малюнки оцінювались за змістом, формою, кольором, за місцем розміщення на аркуші паперу, особливостями натиску чи штрихування малюнка або його частин. В аспекті психологічної допомоги читачам наголошено на важливості розвитку таких суб'єктних якостей, як довіра до себе, інтернальність, автономність, критичність та інші.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Задача створення даної методики передбачає створення методики контент-аналізу символічної інформації, представленій у малюнках. Це означає вироблення надійної та валідної шкали, побудованої на множині ознак (корелят), представлених у малюнках³⁶. Проведення цієї роботи дозволить стверджувати про надійність і валідність методики, яка може допомогти сучасному читачеві критично ставитися до медіатекстів, успішно протистояти маніпуляціям, захищати свою психіку від негативних впливів., бути свідомим читачем.

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу наукових джерел і власних експериментальних досліджень, акцентовано увагу на необхідності читача орієнтуватися в медіаінформації, бути готовим і вміти протистояти агресивним маніпулятивним впливам через текст. Наразі актуальним представляється розроблення методик психологічного вивчення особливостей сприйняття читачем різних видів текстів, щоб допомогти йому отримувати користь від спожитої текстової інформації, здобути

---

³⁶ Krippendorff K. Content analysis: An introduction to its methodology. Sage publications. 2018. 455 p.

або відновити психологічну рівновагу в часи воєнної агресії. Розглядаються результати використання авторської методики вивчення ставлення сучасного читача до медіатекстів, а саме – до діалогічного і маніпулятивного. Наведені дані доводять актуальність емпіричного дослідження, бо надають психологу відомості про особливості сприйняття текстів, які читачі отримують із друкованих ЗМІ та Інтернет-сайтів, формують орієнтири для допомоги людині у протистоянні маніпулятивним медіавпливам, забезпеченні почуття психологічної безпеки і захищеності. Знання особливостей ставлення читача до тексту дає психологу інструменти активізації суб'єктної активності людини, мотивування її до критичності, необхідності брати на себе особисту відповідальність за споживання інформації, мотивації розвитку себе як відповідального, свідомого читача. Розглянуто результати використання авторської проєктивної методики вивчення ставлення сучасних студентів I-II-х курсів одного з гуманітарних ВИШів м. Києва (усього 30 осіб 18-19 років). Представлено деякі аспекти аналізу малюнків, узагальнення інтерпретацій опитаними своїх змалювань маніпулятивного і діалогічного текстів. Розглянуто ставлення до медіатекстів за когнітивним, емоційно-почуттєвим і поведінковим компонентами. Дані дослідження показують, що опитані студенти-читачі у цілому більш-менш розрізняють тексти діалогічної чи маніпулятивної спрямованості і певним чином реагують на них, відчують їх вплив на власні почуття і поведінку. Але часом опитані визнають труднощі розпізнати маніпуляцію і тому потребують фахової допомоги. Представлена малюнкова методика «Діалогічний і маніпулятивний текст зі ЗМІ: моє ставлення» пройшла свою первинну апробацію на громадянах більш старшого віку, про що описано в попередніх публікаціях автора. Передбачена подальша валідизація малюнкового тесту, досягнення його надійності.

Література

1. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / за ред. С. І. Пирожкова та ін. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с. URL:https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf
2. Лисичкіна І. О. Мас-медійні особливості побудови ефективного нарративу як інструмента стратегічних комунікацій. *Психолінгвістика*. Випуск 26 (2). 2019. С. 224–242. DOI: <http://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-18>.
3. Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів : мат-ли методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року: зб.

матеріалів / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726024>

4. Чепелева Н.В. Текст і читач: посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 124 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10285/1/text_i_chitach.pdf

5. Гурлева Т.С. Технологія психологічної допомоги громадянам у подоланні проявів ПТСР через текст у друкованих ЗМІ та Інтернет-ресурсах: *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу*: монографія, Київ. 2020. С. 59-177: URL: https://lib.iitta.gov.ua/723626/1/Hurlieva_2020_Tekhnologhija_psykhologhichnoji_dopomoghy_ghromadjanam_u_podolanni_projaviv_PTSR_cherez_tekst_NEW.pdf

6. Громова Н.М. Психологія діалогічної взаємодії автора газетного тексту і читача. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред.: С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 13. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С. 48–58.

7. Гурлева Т.С. Довіра до себе як читача у контексті протидії негативним медіавпливам. *Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів*: Мат-ли методол. семінару НАПН України 8 квітня 2021 року // За ред. С.Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка. 2021. С. 248-256. URL: https://lib.iitta.gov.ua/726333/1/Gurlieva_2021_TRUST_IN_YOURS_ELF_AS_A_READER.pdf

8. Гурлева Т.С., Журавльова Н.Ю. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять. *Вчені записки ТНУ*. Серія: Психологія. 2022. Том 33 (72). № 4. С. 76-82. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/14>

9. Дьяконов Г. В. Гуманістична психотерапія К. Роджерса і психологія діалогу. *Психологія і особистість*. 2012. № 1. С. 127-136. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Psios_2012_1_12.pdf

10. Єрмакова Н. О. Довіра до себе як особистісна детермінанта професійного зростання студентів юнацького віку. *Вісник післядипломної освіти*. Вип. 6. 2012. С. 241-249. URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Vpo_2012_6_30.pdf

11. Савелюк Н. М. Довіра та самодовіра у системі вищої освіти. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості* : зб. наукових матеріалів II Міжнародної наук.-практ. конф. (3-4 червня 2021 р.). Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2021. С. 183-188.

12. Василець Н. М. Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ. 2016. 523 с.

13. Кравець Н. М. Довіра до себе – суб'єктивний феномен особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 26. 2011. С. 201-208.

14. Jones, K. The Politics of Intellectual Self-trust. *Social Epistemology*, 26 (2). 2012. P. 237-251.

15. Татенко В. О. Психологія впливу на життєвий світ людини. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи* / М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, П. П. Горностаї, О. М. Кочубейник, Б. П. Лазоренко. Київ : Талком. 2020. С. 233-248.

16. Гурлева Т. Я – свідомий читач: як забезпечити себе від маніпулятивного впливу через медіатекст. *Порадник для читача*. Київ: Вид-во «Каравела». 2023. 88 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/735186/1/HURLIEVA_2023_poradnik.pdf

17. Гриньова Н. В. Підготовка психолога – практика до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі (психодинамічний підхід): навч. посібн. Умань: Візаві. 2014. 174 с. URL: http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2428/1/proektuwni_metoduk_u.pdf

18. Скар О. М. Потенціал проєктивних методик у формуванні політичної картини світу молоді : посібник. Київ: Міленіум. 2017. 96 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709861/1/sknarPosib2017maket%2B.pdf>

19. Сіпко Л. О. Особливості використання методів психокорекції у роботі з психічною травмою. *Проблеми сучасної психології* (30), 2015. С. 588-599.

20. Терлецька Л. Психокорекція засобами малюнку. Київ: Главник. 2007. 144 с.

21. Харенко С. Г. Роль архетипу в об'єктивуванні несвідомого змісту психіки підлітків у процесі аналізу психомалюнків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*(40), 2013. С. 225-230.

22. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : навч.посібник. Київ: Вища школа. 2004. 697 с.

23. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 85-103. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12722/3/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%BB%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9B..pdf>

24. Яценко Т. С., Теслюк П. В. Особливості застосування малюнкових методик у роботі групи АСПН та у практиці онтопсихологічного дослідження: контури порівняльного аналізу.

Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. 2005. № 4, С. 131–135.

25. Гурлева Т.С. Малюнкova методика вивчення ставлення читача до медіатекстів: обриси і перспективи вдосконалення. *Психологічний часопис*, Том 6, № 9, 2020. С. 118-131. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1067/660>

26. Гурлева Т.С. Практичне застосування технології психологічної допомоги громадянам-читачам медіатекстів, спрямованої на розвиток у них довіри до себе в аспекті протидії деструктивному впливу інфопростору. *Застосування психотерапевтичних технологій у наданні допомоги постраждалим з проявами посттравматичного стресового розладу: практичний посібник* / Я. М. Омельченко, З.Г. Кісарчук, Т.С. Гурлева, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. Я.М. Омельченко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 188-225, 253-254.

27. Чепелева Н.В., Рудницька С.Ю., Смульсон М.Л., Зазимко О.В., Лебединська І.В., Шиловська... Зарецька О.О. Дискурсивні технології самопроєктування особистості / за ред. Н.В. Чепелевої. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2019. 170 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/>

28. Карамушка Л. М. Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу): Навч.посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 144 с.

29. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Онищенко Г. І., Лазос Г. П., Гребінь Л.О., Юрченко Т.П. ... Уркаєв В.С. Теорія і технології застосування сучасних підходів до психотерапії у вітчизняних соціокультурних умовах: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. К. Кіровоград: Імекс – ЛТД. 2014. 268 с.

30. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П., Гурлева Т. С., Плєскач Б. В., Гребінь Л. О. ...Уркаєв В. С. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2020. 179 с.

31. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія / за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2019. 540 с.

32. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology. Sage Publications. 2018. 455 p.

Information about the author:
Hurlieva Tetiana Stepanivna,
Candidate of Psychological Sciences,
Leading researcher of the laboratory
of Counseling Psychology and Psychotherapy,
G.S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
2 Pankivska str., Kyiv, 01033, Ukraine
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6518-5216